

УДК 930.2:[94(=113.3:4-11)«12/13»:398.22(368)]
DOI: 10.20535/2307-5244.56.2023.288761

В. Б. Кіорсак

ORCID 0000-0002-3144-2405

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Національної академії наук України*

V. Kiorsak

*Institute of Ukrainian Studies. I. Krypyakevych,
The National Academy of Sciences of Ukraine*

ЕПОХА ВІКІНГІВ НА СХОДІ ЄВРОПИ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ ІСЛАНДЦІВ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

*The Viking Age in Eastern Europe in the Collective Memory
of Late Medieval Icelanders*

Статтю присвячено дослідженню уявлень ісландців XIII–XIV ст. про Русь і Східну Європу в контексті епохи вікінгів. Виокремлено сюжетні шаблони, застосовані при описі східних земель у різних творах. Досліджено джерела їхнього походження, а тако зроблено спробу порівняти свідчення цих творів із сучасними даними історичної науки про русько-скандинавські відносини в епоху вікінгів.

Ключові слова: легендарна сага, Рагнар Лодброк, Гальфдан Ейстенссон, історична пам'ять, вікінги на Русі.

This article delves into the medieval Icelanders' perception of Rus and Eastern Europe during the Viking Age in the 13th — 14th centuries, a topic largely explored through the lens of legendary sagas that form an important part of Iceland's collective memory. These sagas are largely based on epic poems and legends, reflecting the historical past of the Germanic people. The unknown authors of these works relied heavily on the historical backdrop, recording and interpreting the popular stories of their time, which enables us to understand not only the past but also the perception of the past in their present.

We concentrate our study on two prominent sagas: «Ragnars saga loðbrókar» and «Hálfðanar saga Eysteinnssonar». The latter is particularly dedicated to the exploration of Rus territories, whereas mentions in the Ragnars saga are more sporadic. Nonetheless, both hold equal significance for this study. The Ragnars saga plays a pivotal role in the construction of historical memory, endorsing the lineage of Norwegian rulers descending from the legendary Viking Ragnar, a fig-

ure entwined with the concept of the «Viking Empire». This notion, rooted deeply in the continental Scandinavian tradition, encompasses Rus as a vital part of the empire, elucidating Ragnar's military campaigns in the region and the death of his son, Hvitserk, in battle there. The Hálfdanar saga complements this by depicting Aldeigjuborg (present-day Ladoga) as a Viking kingdom ensnared in ceaseless battles for control among various dynastic clans, portraying it as intrinsically Scandinavian.

The narratives surrounding Ragnar, Halfdan, and other legendary rulers are not mere Icelandic fabrications. They are rooted deeply in history, drawing from ancient and medieval European scholarly texts as well as other Norwegian king sagas. These narrations paved the way for the Eastern European story patterns echoed in later sagas, albeit with fresh interpretations. While the historical accuracy of these accounts remains debatable, they unequivocally illustrate the integral role of Rus in the medieval Scandinavians' historical worldview.

Keywords: Legendary saga, Ragnar Lodbrok, Halfdan Eysteinnsson, Collective memory, Vikings on Rus'.

Постановка проблеми. З часів епохи вікінгів (793–1066 рр.) до нас не дійшло жодного писемного джерела скандинавського походження. Виняком є окремі епіграфічні матеріали, які не містять багато історичної інформації (Williams, Н. 2008, р. 281). Однак попри відсутність писемності, інформація про минуле циркулювала в усній традиції. Ці твори були надзвичайно важливими з погляду самоідентифікації спільнот, тому ретельно зберігалися протягом століть. Колективна пам'ять існувала в різних формах, але для кращого збереження автори укладали її у мнемонічні конструкції. Так поставала епічна поетика, яка в силу ритмічної структури легко засвоювалися та була менш вразливою до змін при передаванні (Мельникова, Е. 2012, с. 122–125; Мельникова, Е. 2006, с. 216–218; Стеблин-Каменский, М. 1979, с. 75–76).

Наступним етапом розвитку оповіді стала сага. Сага — це прозова оповідь, яка зазвичай фокусувалася на минулих подіях життя реальних або міфічних героїв. Переважно її сюжет охоплював тривалий період і описував історію декількох поколінь. Часто саги ґрунтувалися на тих самих поемах та генеалогічних переліках. Ці твори поділені на піджанри, які відрізнялися тематикою. Історію конфліктів ісландських кланів було описано в сагах про ісландців, діяння норвезьких королів фіксували саги про королів, а історії видатних духівників стали джерелом натхнення для єпископських саг. У цій роботі нас найбільше цікавлять саги про давні часи, або, як їх ще називають, — легендарні, котрі описують періоди, що передували заселенню Ісландії. Здебільшого це історії про славетних міфічних героїв чи про події, що стали визначальними для скандинавських королівств.

Сага — це історичний твір, спрямований на актуалізацію історичної пам'яті. Літературна спадщина стала «сховищем пам'яті», яке виконувало важливу роль у формуванні колективного світогляду скандинавських народів. І надзвичайно важливо було зафіксувати його писмово (Стеблин-Каменський, М. 1984, с. 56). Тож не дивно, що самі ісландці сприймали тогочасні твори як важливий інструмент, що впливав на спосіб мислення спільнот (Hermann, P. 2009, p. 293–294; Hermann, P. 2017, p. 40–42; Long, A. 2017). Активну участь у творенні цих текстів брали представники аристократичних ісландських родин. Більшість цих людей здобувала освіту в континентальній Європі, вивчала латину та запозичувала тогочасні наукові здобутки. Для них сага була не лише засобом конструювання ідеї минулого, а й знаряддям впливу на сучасну політичну ситуацію (Jensson, G. 2009, p. 88–89; Mitchell, S. 2004, p. 203–206; Джаксон, Т. 2010, с. 310–315).

Актуальність дослідження ісландських саг про давні часи в контексті репрезентації історичної пам'яті полягає в тому, що такий міждисциплінарний підхід створює нову оптику в нашому розумінні історії північноєвропейських країн. Крізь призму цього підходу можемо відтворити елементи колективного світогляду, який формувався під впливом різних чинників. Передусім це були реальні знання й історичний контекст, а також міфологічна складова, літературний канон, впливи іноземних традицій, соціально-політична ситуація тощо. Окрім того, таке дослідження може дати нам нову перспективу у сприйнятті власної історії. Погляд зі Скандинавії на минуле Русі допоможе вийти за межі національного сприйняття минулого і дасть змогу збагнути її місце у світовій історії та її вплив на сусідні території. Також наше дослідження допомагає вдосконалити джерелознавчий підхід до легендарних саг як історичного джерела. Аналіз міфів, запозичень та інтерпретацій різних топосів дає можливість створити схему роботи з цими текстами та відповідно точніше виокремлювати історичне джерело саг.

Мета статті — дослідити найпоширеніші топоси легендарних саг, присвячених Русі в епоху вікінгів, і визначити їхнє місце у формуванні історичної пам'яті ісландців у добу пізнього Середньовіччя.

Аналіз історіографії. Вивчення колективного світогляду й історичної пам'яті активно розвивається в сучасній скандинавістиці. Це роблять такі вчені, як Арман Якобсон (Jakobsson, A. 2020), Стефка Еріксен (Eriksen, S. 2016) та Ганс Якоб Орнінг (Orning, H. J. 2016). Останній, зокрема, присвятив роботу дослідженню одного рукопису легендарних саг XV ст. Аналізуючи тексти цієї збірки, він намагався зрозуміти місце Балтійського регіону та Русі в концепції «Нордичної спільноти» — віртуального простору, який тогочасні скандинави сприймали як власний (Orning, H. J. 2016). Велике значення також мають роботи Сверрїра Якобсона, який досліджує інтелектуальну культуру Ісландії, зокрема сюжети, що стосуються Русі та Візантії

(Jakobsson, S. 2021). Окремо варто відзначити праці Омеляна Прицака (Прицак, О. 1997; Прицак, О. 2003), Олени Мельникової (Мельникова, Е. 2001; Мельникова, Е. 2014), Галини Глазиріної (Глазырина, Г. 1996) та Тетяни Джаксон (Джаксон, Т. 2001). До їхнього доробку належать праці, де систематизовано дослідження Русі в ісландських сагах.

Важливу роль у нашому дослідженні відіграли методологічні публікації, зокрема дослідження Торфі Тулініуса (Tulinius, T. 2009), Перніле Герман (Hermann, P. 2009) та Елізабет Ешман Роу (Ashman Rowe, E. 2009). Вони одні з перших розглянули ісландські саги в контексті історичної пам'яті. Хоча їхні дослідження не охоплювали спеціальний огляд східноєвропейських мотивів, результати робіт стали концептуальною основою нашої праці.

Наукова новизна. У статті вперше комплексно вивчено «вікінгські епізоди» легендарних саг крізь призму історичної пам'яті ісландців і русько-скандинавських історичних зв'язків. Новизна полягає в аналізі вже відомих епізодів у ракурсі колективних уявлень про минуле та популярних топосів історичної пам'яті. Цей підхід вносить суттєві зміни в їхнє звичне для істориків трактування й доповнює нашу інформацію про контекст їхнього створення. Таке дослідження дає змогу розглядати саги в ширшій джерелознавчій перспективі, а також допомагає краще зрозуміти історичну достовірність епізодів, пов'язаних з Руссю в епоху вікінгів.

Джерельна база дослідження — саги з циклу про давні часи, також відомі як легендарні. Період запису цих текстів припадає на XIII–XIV ст., проте коріння їхніх сюжетів сягає вглиб епохи вікінгів, коли такі твори побутували в усній традиції. Серед основних таких джерел можна виокремити: «Сагу про Рагнара Лодброка», «Пасмо про синів Рагнара», «Сагу про Гальвдана Ейстейсона», «Сагу про Стурлауга Інгольвссона», «Сагу про Гьонгу Грольва» та «Сагу про Гервйор та Гейдрека».

Методологічна база дослідження — принципи історизму та науковості, які передбачають усебічний аналіз інформації на основі ретельного розгляду джерельної бази та врахування контексту історичної епохи. З цієї метою ми вивчатимемо не тільки тексти саг, а й умови їхнього виникнення, творчого процесу та еволюції. Це охоплюватиме аналіз інтелектуального середовища, соціально-політичного контексту, а також духовної культури та світоглядних орієнтацій суспільства того періоду.

Використання методики меморіальних студій є важливим аспектом нашого дослідження. Вивчення колективного світогляду про минуле виходить за межі історичної науки й передбачає взаємодію з різними галузями гуманітарного знання, як-от: соціологія, філософія, психологія та культурологія. Робота з історичною пам'яттю охоплює епістемологічні підходи до дослідження інформації: компаративний аналіз та дискурсивний аналіз. Окрім того,

ми послуговувалися ідеями соціального конструктивізму які передбачають аналіз ідей та міфів як важливих конструктів, що формують соціальну реальність спільноти.

Виклад основного матеріалу. 3-поміж легендарних саг особливо виділяються тексти, присвячені епосі вікінгів. Німецький дослідник Курт Шир навіть виокремив підвид саг про давні часи, які назвав сагами про вікінгів. Спільною рисою цих творів дослідник визначив належність до одного періоду, а також широку географію, значне місце в якій займала Східна Європа. Їхніми героями зазвичай ставали легендарні ватажки вікінгів, які мали реальних історичних прототипів або вважалися реальними в тогочасній традиції. Сюжет переважно зав'язувався на мандрівках відчайдушів у пошуках слави та багатства (Schier, K. 1970, p. 72–76). Звичайно, класифікації умовні й можуть варіюватися залежно від дослідника. Проте епоха вікінгів разом із концепцією Великого переселення народів відіграла вагомую роль у формуванні колективної ідентичності північних народів.

Терени Східної Європи — важливий географічний індикатор в історичній пам'яті середньовічних скандинавів у контексті епохи вікінгів. Майже кожен твір, присвячений діянням вікінгів, містить епізоди, пов'язані зі Східною Європою. Не стали винятком і тексти, присвячені *Рагнару Лодброку та його синам*. Ці твори, на думку вчених, були остаточно укладені та записані наприкінці XIII ст. (McTurk, R. 2012, p. 111). Вони присвячені одному з найвідоміших на тоді ватажків вікінгів. Історичність цього персонажа та його подвигів не раз ставили під сумнів. Досліджуючи всі можливі європейські джерела, Рорі МакТюрк дійшов висновку, що образ Рагнара сформувався на основі кількох історичних постатей, зокрема Рагнара та Лодброка (McTurk, R. 1991, p. 1).

Перший персонаж (Regneri, Reginheri) — представник данського клану Скійольдунгів, імовірно, споріднений з конунгом Горіком I (813–854). Він жив у першій половині IX ст. Саме цей діяч здійснив відомий напад на Париж 845 р., був активним у 830-х рр. в Ірландії та очолював загони вікінгів, що грабували міста Франкської імперії (McTurk, R. 1991, p. 2). Нілс Лукман ототожнював Рагнара з особою, згадану у праці Гамбурзького та Бременського архієпископа Рімберта (865–888 рр.) «Життя святого Ансарія»¹. На думку вченого, легендарний ватажок загинув близько 845 р. — невдовзі після походу на Париж. Причиною загибелі стала епідемія дизентерії у війську вікінгів, про яку згадували «Бертинські аннали»² (Lukman, N. 1976, p. 23–24). Проте не всі дослідники дійшли такого ж висновку, вважаючи датою його смерті 860-ті рр. (Войтович, Л. 2016, с. 95).

¹ Rimbert. Anskar: The Apostle of the North. 801–865. London: The Society for the Propagation of the Gospel in Foreign Parts, 1921. P. 74.

² The Annals of St-Bertin. Manchester: Manchester University Press, 1991. P. 61–62.

Згадок про Лодброка дещо менше і датуються вони XI ст. Серед основних джерел — англійські хроніки, а також праця каноніка Адама Бременського «Діяння архієпископів Гамбургської церкви»¹. Фактично, наші знання про цю особу обмежуються іменем і згадками про синів, які також доволі заплутані (McTurk, R. 1991, p. 6–8).

Вперше повноцінний герой Рагнар Лодброк² постає у джерелах XI ст. Зокрема, в праці відомого ісландського літописця Арі Торгільссона — «Книга про заселення» («Landnámabók»), присвяченій історії колонізації Ісландії. У ній він згаданий побіжно, у контексті генеалогічних переліків ісландських першопоселенців³. Використання цього імені задля доведення знатності людини вказує на те, що воно було добре відоме на той час або опиралося на вже сформовані образи історичної пам'яті (Ashman Rowe, E. 2009, p. 348–350).

Поряд із «Сагою про Рагнара» є «Пасмо про Рагнарів синів»⁴ — не менш важливий твір. Він містить генеалогічну інформацію, що пояснює походження скандинавських володарів і обґрунтовує скандинавські права на сусідні території. Загалом сага й пасмо згадують сім синів легендарного Рагнара: Еріка, Агнара, Івара, Бйорна, Гвітсерка, Регнвальда та Сігурда⁵. Проте не всі з названих нащадків згадуються в англійських, ірландських і франкських джерелах (Smith, 1936, p. 178–182). «Англо-саксонська хроніка» містить інформацію про напад данців, датований 878 р., на чолі з Ингваром (Івар Безкосний) і Гальфданом⁶ (Smith, A. 1936, p. 177). Уббо, одного з синів Рагнара, згадав Саксон Граматик у творі «Діяння Данів»⁷.

Рагнар Лодброк був одним із найпопулярніших героїв у тогочасній північній літературі, присвяченій діянням вікінгів. Відсилання до цього персонажа та його нащадків знаходимо в багатьох скандинавських творах пізнього Середньовіччя. Від сина Рагнара — Сігурда — походив Гарольд Горфагер (Прекрасноволосий) (872–930), засновник владної династії Горфагерів і перший конунг об'єднаної Норвегії. Бйорн Залізнобокий започаткував шведську династію Мунсьо. Важливе місце Рагнар займав і в конструюванні королівської генеалогії володарів Данії, що віддзеркалено у творі Саксо-

¹ Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Hannoverae: Impensis Bibliopii Hahniani, 1876. S. 28.

² За однією з версій це прізвисько походило від слів «loð» і «brók», які означали «хутряні штани», за іншою, від слів «loð» — доля та «frog» — знамено. Остання теорія пов'язана з тим, що воїни Рагнара використовували стяг із зображенням ворона, який уособлював культ Одіна — покровителя воїнів.

³ The Book of the Settlement of Iceland. Kendal: T. Wilson, 1898. P. 112.

⁴ Пасмо (Ісландською Þáttr, буквально канат) — коротка прозова розповідь у ісландській літературі, здебільшого частина більшого твору.

⁵ Fornaldarsögur Norðrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn. 1b. Kaupmannahöfn. 1829. S. 250–251

⁶ The Anglo-Saxon chronicle. London: J. M. Dent & Sons, 1953. P. 67

⁷ The First Nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus. London: Nutt, 1894. P. 374.

на Граматика¹. Навіть представники знатних ісландських родин обґрунтовували спорідненість із нащадками цього славетного вікінга (Ashman Rowe, E. 2009, p. 188–190).

Елізабет Ешман Ров аргументує, що образ Рагнара Лодброка в сучасній формі штучно сконструювали скандинавські автори і він пов'язаний із концепцією «імперії вікінгів», яку в історичній пам'яті уособлював зазначений персонаж та його нащадки (Ashman Rowe, E. 2009, p. 357–359). Ідея «імперії вікінгів» розпочинається з розповіді про міфічну Бравелірську битву, де батько Рагнара — Сігурд Кільце — здобув перемогу над Гарольдом Синьозубим і став єдиним володарем Данії і Швеції². В часи розквіту «імперія» Рагнара простягалася від Англії на заході до Русі на сході. Така теза була особливо актуальною в XII–XIII ст., коли концепт історії Рагнара набував остаточних форм (Ashman Rowe, E. 2009, p. 357–359). Саме в цей час скандинавські королівства перебували на піку могутності й почали претендувати на розширення власних кордонів. На нашу думку, саме це пояснює активне долучення Рагнара до системи королівських генеалогій скандинавських володарів.

«Східноєвропейські епізоди» в сазі згадані рідко, проте мають важливе значення. Тут детально описано похід Гвітсерка Рагнарсона на Ауствег (Східний шлях), який ототожнюють зі Східною Європою. Там він потрапив у ворожий полон і був страчений³. Подібна ситуація склалася з «Пасмом про Рагнарівих синів», де згадано, що Рагнар ходив походами на той же Ауствег (Ashman Rowe, E. 2009, p. 347).

Згадки про Рагнара та Гвітсерка в контексті середньовічної історії Східної Європи не випадкові. Витоки цих сюжетів сягають епічної традиції. Описуючи їх, автор покликається на поезію скальдів, яка стала спільною не лише для ісландських творів, — її використовував данський літописець Саксон Граматик (1150–1220 pp.). Щоправда, Саксон подав значно ширшу версію цього епізоду⁴. Це вказує на те, що сюжет Рагнарівого походу на Схід, а також історія загибелі Гвітсерка на «Східному шляху» не був творінням ісландських учених — він існував щонайменше два століття до запису саги про Рагнара, і його майстерно використали скандинавські автори.

В ще одному творі — «Сазі про Гревйор і Гейдрек» — Гвітсерка названо володарем Austriki, тобто «Східної держави»⁵. Цей термін також доволі абстрактний, проте його використовували, акцентуючи на державності Русі. На думку Т. Джаксон, Austriki, на відміну від термінів «Austrvegr» чи «Austrlond», які не мали чіткого значення й могли змінюватися відпо-

¹ The First Nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus. London: Nutt, 1894. P. 376–378.

² The First Nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus. London: Nutt, 1894. P. 300–308.

³ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnað av C. C. Rafn. 1b. Kaupmannahöfn. 1829. S. 292.

⁴ The First Nine Books of the Danish History of Saxo Grammaticus. London: Nutt, 1894. P. 377.

⁵ The Saga of King Heidrek the Wise / Both in Old-Ice and Engl. texts; translated by Christopher Tolkien. London: Thomas Nelson and sons, 1960. P. 60.

відно до соціально-політичної ситуації, пов'язувався з Руссю. Цей термін використовували на другому етапі розвитку русько-скандинавських відносин, коли Austrvegr був не просто торговим шляхом між Балтикою і Чорним морем, а мав розвинену інфраструктуру й інститути державності (Джаксон, Т. 2001, с. 42–45).

Гвітсерк був названий володарем «Східної держави» не просто так. Автор цього уривка обґрунтовував ідею Рагнорової «імперії». «Сини конунга Рагнара підкорили Швецію, а по смерті короля Рагнара Бйорн Залізнокий взяв собі Шведську державу, Сігурд — Данську, Гвітсерк — Східну державу, Івар Безкосний — Англію...»¹. Ця частина саги — штучно вставлена генеалогія шведських володарів із політичним підтекстом. Омелян Пріцак припускав, що вона створена у XII ст. на замовлення шведського королівського двору з метою укласти національну історію (Пріцак, 1997, с. 272–273). Приблизно тоді ж Саксон Граматик упорядкував «Gesta Danorum», що стала національною історією Данії. У ній Рагнорові та його синам відведено чільне місце. На нашу думку, це підтверджує той факт, що на початок XII ст. ідея «Імперії вікінгів» уже була сформована та почала набувати важливого значення для формування *Origines gentium* скандинавських королівств.

Нашадком легендарного Рагнара був ще один герой ісландських міфологічно-легендарних саг — Гальфдан Ейстейнссон. Сага про нього², за різними оцінками дослідників, датується початком — серединою XIV ст. (Пріцак, О. 2003, с. 364). Як і більшість саг про давні часи, вона не має автора. За жанром це типова сага про вікінгів, відповідно до класифікації Курта Шири. Однак не всі дослідники погоджуються з цим твердженням, наголошуючи на серйозних впливах куртуазної прози з Європи (Mortensen, M. 2014).

Основою цього твору була історія походу вікінгів на Схід Європи та спроби утвердження династійних кланів на зазначених теренах. Однак до їхнього приходу тут вже утвердилася влада інших вікінгів, яку уособлював конунг Грейгер. Така історія з огляду на сучасні дослідження русько-скандинавських відносин не має надто фантастичного вигляду (Войтович, Л. 2006, с. 198; Войтович, Л. 2011, с. 154–158; Noonan, T. 1986, p. 323–324). Однак автор мав недостатньо інформації про деталі реальних походів, тож вдавався до клішованої інформації, яку запозичував із наявних джерел.

Для того, щоб надати історичності розповіді, автор почав сагу з переліку предків головного героя³. Так він формував у слухача просторові й генеалогічні межі твору. Сам перелік предків героя достатньо заплута-

¹ The Saga of King Heidrek the Wise / Both in Old-Ice and Engl. texts; translated by Christopher Tolkien. London: Thomas Nelson and sons, 1960. P. 60.

² Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefhar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 519–591.

³ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefhar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 519.

ний і не має історичної достовірності. Заснували цей рід бог Один і його син Семінг, від якого походили володарі Норвегії. Описуючи родовід героя, сага звертається до таких відомих постатей у тогочасній культурі, як Сігурд Хйорт та Сігурд Рагнарссон¹, нащадком якого вважав себе перший король об'єднаної Норвегії Гарольд Прекрасноволосий. Із цього можемо виснувати, що автор наділив Гальфдана неабияким статусом, розмістивши в системі королівської генеалогії.

«Сага про Гальфдана» особливо цікава, позаяк більшість подій розгортаються на Сході Європи. За уявленнями автора, ці землі були поділені на численні королівства подібно до Скандинавії, де керували різні володарі. Після захоплення трону в Альдейгюборгу (Ладозі), Гальфдан вирушив шукати слави в навколишніх землях. У сазі зазначено, що він відплив в Ауствег, де його чекав успіх². Тим часом частина його команди залишилася в Алаборгу, сусідньому королівстві³. Локалізація цього пункту спричиняла численні суперечки серед науковців. Г. Глазырина припустила, що це місце можна знайти в нижній частині р. Олонка, пояснюючи це подібністю до її фінської назви Алавойне (Глазырина, Г. 1996, с. 100). На нашу думку, малоімовірно, щоб авторові твору, який мав обмежені знання про місцеві топоніми, було відомо про це. Понад те, Алаборг не згаданий в інших творах, пов'язаних зі Східною Європою. Тому є ймовірність, що це місце могло бути плодом фантазії автора.

Ще один цікавий аспект східноєвропейської топонімії — згадка латинізованого топоніма «Руссія» (Rússía). У творі зазначено, що до двору конунга Естейна, який був у Ладозі, прийшли купці з Руссії (Глазырина, Г. 1996, с. 60–61). Іншими словами, цей термін протиставлено Альдейгюборгу (Ладозі) й Ауствегу (Східному шляху). Автор розмежовує Ауствег, Руссію та Альдегюборг. На думку деяких дослідників, така розбіжність могла бути зумовленою тим, що в історичній пам'яті скандинавів збереглися згадки про існування на території Східної Європи кількох протодержавних утворень, що входили до орбіти впливу різних владних кланів (Глазырина, Г. 1996, с. 103; Кіорсак, В. 2018а, 36–37).

Детальніші дослідження істориків та археологів справді вказують на те, що до кінця IX ст. на цих землях існували розрізнені протодержавні утворення, які контролювали головні пункти на торгових річкових шляхах. Згодом вони були об'єднані під владою династії Рюриковичів (Войтович, Л. 2014, с. 22–24; Войтович, Л. 2013, с. 111–112). При цьому після остаточно-

¹ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 519.

² Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 533.

³ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 533–535

го утвердження їхньої влади на окремих територіях залишаються князі, які не належали до владного роду. Яскравий приклад — полоцький князь Роговолд (945–978), згаданий у «Повісті минулих літ», який утвердив свою владу на одному з основних пунктів шляху із «Варяг у Греки»¹ (Кежа, Ю. 2019, с. 16–17; Самонова, М. 2010, с. 10–14).

Термін «Руссія» не притаманний ісландській писемності — його запозичили з латинської традиції. Це може вказувати на те, що упорядник погано орієнтувався в географії Східної Європи та не ототожнював Ауствег і Альдейгюборг із Руссією. Для нього вони — аморфні території, не співвідносні з власною ментальною картою. Така плутанина — наслідок симбіозу традицій, характерного для ісландської писемності. Скандинави завдяки подорожам на схід сформували власний літературний канон, пов'язаний із цими землями. Століття цих зв'язків вплинули на те, що нормани були досить добре обізнаними в географії Русі. Вона стала органічною частиною їхнього простору. Хоча європейська інтелектуальна традиція, яка потужно впливала на формування ісландської літератури, дуже погано знала Східну Європу й черпала інформацію з античних джерел. Відповідно навколо цих земель сформувалися численні міфи, які запозичували ісландці та використовували у власних географічних трактатах. Так утворилося дві традиції опису Східної Європи — легендарна й емпірична (Kiorsak, V. 2021).

Повертаючись до сюжету саги, варто схарактеризувати героїв, пов'язаних із Руссю. Володар королівства в Альдейгюборгу — конунг Гергейр — був одружений із дочкою володаря Йоталанду (Глазырина, Г. 1996, с. 51). Більше інформації про Гергейра в тексті нема, за винятком того, що він перестарілий, проте замолоду мав славу хороброго й успішного воїна. Варто зазначити, що ім'я Гергейр — доволі рідкісне і трапляється здебільшого в пізніших ісландських та норвезьких джерелах. Подібні імена віднаходимо в інших сагах про вікінгів. Наприклад, у «Сазі про Гьонгу-Грольва» («*Göngu-Hrólfs saga*») є інформація про конунга Грегвіда: «...він був володарем Гольмгарду, а дехто називає цю країну Гардарікі»². Як і у випадку з Гальфдановою сагою, король був старим, проте могутнім воїном, що підкорив багато земель на Східному шляху, однак із честю загинув у битві. Дочкою короля була та сама Інгігерд, яку автор називає найпрекраснішою жінкою Гардарікі³.

Варто зауважити, що концепція прекрасних руських принцес, у яких закохуються славетні воїни, набуває рис своєрідної сюжетної моделі, притаман-

¹ Повесть Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку 1377 года. Перевод Д. С. Лихачева. Санкт-Петербург: Вита-Нова, 2012. С. 52.

² Fornaldarsögur Norðrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnað av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 237–238.

³ Fornaldarsögur Norðrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefnað av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 238.

ної пізнішим романтичним сагам. Так, у «Сазі про Стурлауга Інгольвссона» («Sturlaugs saga starfsama Yngolfssonar») доньку володаря Русі названо Інгібйорг і «була вона красивішою за будь яку жінку, надзвичайно розумна та ще й мала дар лікування»¹. У цьому випадку можна провести паралелі між Інгігерд «Саги про Гальфдана» та Інгібйорг «Саги про Стурлауга» і припустити, що автор послуговувався тією самою традицією, що й автор Гальфданової саги. Окремі дослідники знаходять паралелі цього образу з образом Інгігерди (доньки шведського конунга Олава Шьотконунга), дружини князя Ярослава Мудрого, зображеної у «Сазі про Олафа Святого». Автор цього твору також змальовує Інгігерду красунею і згадує про її дар лікування² (Глазырина, Г. & Джаксон, Т. 1985, с. 111–113).

Свідчення ж про Гергейра чи Грегвіда в різних сагах вказує на те, що це один образ (культурний шаблон), який не залежав від сюжету. Виокремлення таких шаблонів може свідчити про те, що з Руссю були пов'язані певні знання, що сформувалися задовго до розвитку вченої традиції саг. Аналіз цієї традиції зможе наблизити нас до виокремлення історичного ядра таких творів і відповідно краще зрозуміти достовірність свідчень окремих джерел.

Цікаво, що автор «Саги про Гальфдана» концентрує увагу саме на Альдейгуборгу і зовсім не згадує про інші міста Русі (крім Алаборга). Це може пояснювати те, що він писав твір значною мірою під впливом тогочасних королівських саг. Однією з найпопулярніших була «Сага про Олафа Святого». У цьому творі згадане сватання князя Ярослава до Інгігерд. За словами Сноррі Стурлуссона, шведська принцеса отримала як весільний дар від Ярослава Альдейгуборг і прилеглі землі. Вона надала цей лен своєму родичеві, норвезькому ярлу Рагнвальдові, який після його смерті успадкував його син Ульф³. Це місце було таким собі норвезьким осередком на Русі, оскільки довгий час залишалось автономним і виплачувало данину князеві. Аналогічно до «Саги про Гальфдана, сина Ейстейна», про Русь згадано й у «Сазі про Стурлауга»⁴. У ній також автор не вказує жодних інших міст, окрім Альдейгуборга, яке є столицею Гардаріки та місцем, де розташований двір короля.

Саме в часи правління Володимира Великого (979–1015) та Ярослава Мудрого (1019–1054) відбуваються найтісніші політичні зв'язки Русі з Норвегією. Адже в цей період на Русі проживали чотири норвезькі конунги. Один із них — Гарольд Суворий (1046–1066) — навіть став зятем князя Ярослава. Це сприяло посиленню культурних взаємовпливів між держа-

¹ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefarnar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 638.

² Snorri Sturluson Heimskringla. Vol. II. 2014. P. 228.

³ Snorri Sturluson Heimskringla. Vol. II. 2014. P. 95.

⁴ Fornaldarsögur Nordrlanda: Eptir Gömlum Handritum utgefarnar av C. C. Rafn, 3.b. Kaupmannahöfn. 1830. S. 592–647.

вами (Джаксон, Т. 2009, с. 217–222; Половинська, В. 2018; Рыдзевская, Е. 1978, с. 133–136). Велика кількість норвежців та ісландців використовувала Русь як проміжний пункт дорогою до Константинополя, де сформувала «Руський корпус», особисту гвардію василевса (Филипчук, А. 2014, с. 195–200; Theotokis, G. 2012, р. 127–128). Ісландія з 1262 р. була частиною Норвезького королівства, відповідно автори черпали інформацію про навколишній світ крізь призму метрополії.

Інтерес до східноєвропейської тематики в Норвегії значно підвищився наприкінці X та в XI ст. Адже руські події були важливою частиною норвезької історії. Тож саме Русь XI ст. багато в чому стала праобразом подальших просторових уявлень ісландців. У випадку зі «Сагою про Гальфдана» автор міг запозичити ідею королівства Альдейгюборг і принцесу Інгігерд з опису «Саги про Олафа». Прототипом цього стали епізоди зі сватанням Ярослава/Ярицлейва до Інгігерди (1002–1050) — доньки шведського конунга Олава Шьотконунга (990–1022) та принесення в дар Альдейгюборга як посагу¹ і встановлення тут влади норвезьких володарів.

Дослідники русько-скандинавських відносин вбачають історичне підґрунтя в указаному творі. Омелян Пріцак зазначав, що сага свідчить про існування самостійного королівства з центром у Ладозі на початку IX ст. (Пріцак, О. 2003, с. 366–367). Леонтій Войтович ототожнює Гальфдана Ейстейссона з легендарним данським вікінгом Гальфданом Старим, який походив із династії Скійольдунгів. На думку дослідника, сага віддзеркалює епізод, коли данські вікінги витіснили шведських (Войтович, Л. 2014, с. 54). Це також підтверджують і матеріали археології, які ілюструють військові сутички й артефакти різного етнічного походження, що домінували на території Ладогои у IX ст. (Кирпичников, А. 1988, с. 47–49; Стальсберг, А. 1994, с. 192–203; Noonan, T. 1978, р. 237–259).

На нашу думку, оригінальний сюжет розповіді, швидше за все, дуже відрізнявся від тих, що ввійшли до тексту саги. Варто розуміти, що автор добирав персонажів, які були близькими для нього. Це — норвезькі вікінги, генеалогію котрих вивчали Снорі Стурлуссон та інші ісландські літописці. Не варто заперечувати й данину сучасній авторам традиції, що виявлялось у романтичних елементах, любовних лініях тощо. Однак, відкинувши їх, ми можемо побачити вікінзьку історію, яка видається досить правдоподібною. І навіть, якщо вона не існувала як єдине ціле, то підсвідомо походила з уламків тогочасної історичної пам'яті, яка формувалася з різних джерел, що доходили на віддалений острів Ісландія.

Т. Джаксон та Г. Глазиріна припускали, що саги про давні часи виростили на ґрунті королівських саг. На думку дослідниць, легендарні саги продовжували їхні сюжети, запозичували прототипи персонажів та інформа-

¹ (Snorri Sturluson Heimskringla. Volume 2, 2014, p. 95)

цію для опису фону (Глазырина, Г. & Джексон, Т. 1985, с. 108–115). Важко не погодитися з тим, що саме королівські саги заклали основу знань ісландців про Русь і утворили певні сюжетні шаблони, що ототожнювалися зі Сходом Європи. Це можна пояснити тісними контактами київських володарів із норвезькою владною династією у X–XI ст. — у часі, що передував епосі саг, яка почалася на століття пізніше.

Проте не варто недооцінювати й елементи більш раннього походження, які потрапляли в Ісландію разом з усною традицією не лише з Норвегії, а й з інших частин Скандинавії. Це стосується головню Швеції та Данії, вихідці з яких через географічну близькість значно частіше потрапляли у Східну Європу. «Руські сюжети» в сагах про вікінгів з'являються не просто як вдале тло незвіданих земель — це відгомін тісних контактів скандинавів із місцевими племенами. Ці контакти, згідно з археологічними матеріалами, тривали від VIII до XII ст. (Зоценко, В. 2004, с. 87–105; Duczko, W. 2004, р. 2–6). Вони не обмежувалися торгівлею чи військовим наймом. Ці стосунки охоплювали весь спектр політичних і культурних процесів, які впливали на особливості державотворення як Русі, так і скандинавських королівств (Кіорсак, В. 2018b, с. 55–57).

Матеріали археологічних досліджень демонструють, що на території Русі в IX–X ст. поселення перестали бути звичайними торговими факторіями, а набували рис укріплених політичних центрів. Їхні укріплення зазнавали перманентних руйнувань, а в самих поселеннях простежуються сліди пожеж, що свідчить про те, що вони ставали об'єктами нападів. Довопнюють цю інформацію й сотні рунічних написів. У них поіменно згадано воїнів, які «*fall Austr I Górdum*», тобто загинули «на сході в Гардах» (Мельникова, Е. 2001, с. 53–63).

Отже, всі ці чинники вказують на те, що Русь була органічною частиною військово-політичних процесів епохи вікінгів. Враховуючи це, не видаються дивними згадки ісландських авторів про ці землі у контексті зображення пригод вікінгів. Очевидно, такі тривалі контакти не могли не відкlastися в історичній пам'яті людей півночі, головню шведів і данців. Імовірно, згадки скандинавських королівств на Русі, а також найми вікінгів до лав місцевого війства — це віддзеркалення русько-скандинавських відносин у пам'яті авторів пізнього Середньовіччя.

Історії про Рагнара, Грольва, Гальфдана й інших легендарних володарів не були звичайним плодом фантазії ісландських авторів — їхні витоки сягають значно глибше. Однак упорядники саг про цих конунгів були продуктом свого часу, з власними політичними міркуваннями. Вони вбачали у минулому важливу місію пояснити їхнє сьогодення. Звичайно, такі твори поступово втрачали історичні елементи, які були менш актуальними для авторів, адже їх замінювали актуальніші сюжети. Це спричиняло розвиток історич-

ної пам'яті, яка постійно віддзеркалювалась у сучасності. Виокремлення історичного ядра таких сюжетів дасть змогу побачити еволюцію сюжетних нашарувань та краще зрозуміти інтелектуальну культуру і колективний світогляд творців саг у різні історичні періоди.

Войтович, Л. 2006. *Княжа доба: портрет еліти*. Біла Церква: Пшонківський О. В.
 Войтович, Л. 2011. Загадки вікінгів: Ладога і Плісеськ. Продовження дискусії на межі XX–XXI століть. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 20. С. 142–188.

Войтович, Л. 2013. Олег Віщий історіографічні легенди та реалії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Історичні науки. № 23. С. 91–123.

Войтович, Л. 2014. *Князь Рюрик*. Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В.

Войтович, Л. 2016. Чи був Рагнар Лодброк на руських землях? *Україна в Центрально-Східній Європі*. Вип. 16. С. 93–107.

Глазырина, Г. & Джаксон, Т. 1985. Из истории Старой Ладоги (на материалах скандинавских саг). *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*. С. 108–115.

Глазырина, Г. 1996. *Исландские викингские саги о Северной Руси: Тексты. Перевод. Комментарий*. Москва: Ладомир.

Джаксон, Т. 2001. *Austr i Górdit: Древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках*. Москва: Языки славянской культуры.

Джаксон, Т. 2009. «Вальдамар в Гардах» и чудо святого Олава. *Хорошие дни. Памяти Александра Степановича Хорошева*. Великий Новгород: ЛеорАрт. С. 217–222.

Джаксон, Т. 2011. Последний великий викинг на норвежском престоле. *Образы прошлого. Сборник памяти А. Я. Гуревича*. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив. С. 349–365.

Джаксон, Т. 2012. *Исландские королевские саги о Восточной Европе. Тексты, перевод, комментарий. Издание второе, в одной книге, исправленное и дополненное*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского.

Зоценко, В. 2004. Скандинавські артефакти Південно-Західної Русі. *Стародавній Скоростень і слов'янські гради*. С. 87–105.

Жежа, Ю. 2019. Символічні аспекти репрезентації ўлады полацкіх князёў Рагвалодавічаў. *Полацк у святле станаўлення гістарычных і нацыянальных форм беларускай дзяржаўнасці (IX–XX стст.)*. Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова. С. 16–32.

Кирпичников, А. 1988. Ладога и Ладожская земля VIII–XIII вв. *Историко-археологическое изучение Древней Руси: Итоги и основные проблемы*. Вип. 1. С. 39–79.

Кюрсак, В. 2018а. Військові напади «морських конунгів» на околиці Східної Європи у відображенні легендарних саг. *Проблеми історії війн і військового мистецтва*. Вип. 1. С. 33–42.

Кюрсак, В. 2018б. Вікінги на Русі: проблема етнічної та соціальної ідентичності. *Каразинські читання (історичні науки) Тези доповідей 71-ї Міжнародної конференції молодих учених 27 квітня 2018 р.* С. 55–57.

Мельникова, Е. 2001. *Скандинавские рунические надписи: Новые находки и интерпретации* [Тексты, перевод, комментарий]. Москва: Восточная литература.

Мельникова, Е. 2006. Историческая память в германской устной традиции. *История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени*. Москва: Кругъ. С. 180–223.

Мельникова, Е. 2012. Германский героический эпос в средневековой Скандинавии: актуализация традиции. *Самые забавные лживые саги, Skemmtilagastar Lygisogur: сборник статей в честь Галины Васильевны Глазыриной*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке. С. 122–137.

Мельникова, Е. 2014. Трансформация исторической памяти: от устной исторической традиции к письменной. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. Т. 5. С. 18–24.

Половинська, В. 2018. Ярослав Мудрий очима скандинавів. *Проблеми міжнародних відносин. Серія: Політичні науки*. Вип. 14. С. 204–219.

Прицак, О. 1997. *Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг)*. Київ: Обереги.

Прицак, О. 2003. *Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія* Т. 2. Київ: Обереги.

Рыдзевская, Е. 1978. Древняя Русь и Скандинавия в IX–XIV вв. *Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования*. С. 5–237.

Самонова, М. 2015. Роголод и Рогнеда: скандинавские корни полоцкой княжеской династии. *Alba Ruscia: белорусские земли на перекрестке культур и цивилизаций (X–XVI вв.)*. Москва: Квадрига. С. 8–26.

Стальсберг, А. 1994. Проблемы культурного взаимодействия Руси и Скандинавии в VIII–XI (По археологическим собраниям СНГ). *Археологические вестни*. № 3. С. 192–203.

Стеблин-Каменский, М. 1979. *Древне-скандинавская литература*. Москва: Высшая школа.

Стеблин-Каменский, М. 1984. *Мир саги. Становление литературы*. Ленинград: Наука.

Филипчук, А. 2014 Харальд Сигурдссон и русско-византийская война 1043 г. *Slovène = Словене. International Journal of Slavic Studies*. № 3. С. 193–205.

Ashman Rowe, E. 2009. Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona þáttur, and the Political World of Haukr Erlendsson. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag. P. 347–360.

Duczko, W. 2004. *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden, Boston: Brill.

Eriksen, S. 2016. Introduction: Intellectual Culture and Medieval Scandinavia. *Intellectual culture and Medieval Scandinavia*. Turnhout: Brepols. P. 1–35.

Hermann, P. 2009. Concept of Memory and Approaches to the Past in Medieval Icelandic Literature. *Scandinavian Studies*. Vol. 81. № 3. P. 287–308.

Hermann, P. 2017. Literacy. *The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas*. P. 34–47.

Jakobsson, A. 2020. The Making of a Viking King: The Long Afterlife of King Haraldr Sigurðarson of Norway. *Viking Encounters: Proceedings of the 18th Viking Congress*. Aarhus: Aarhus University Press. P. 584–591.

Jakobsson, S. 2021. *Varangians: In God's Holy Fire*. Springer International Publishing.

Jensson, G. 2009. Were the Earliest fornaldarsögur Written in Latin. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag. P. 79–91.

Long, A. 2017. *Iceland's Relationship with Norway c. 870 — c. 1100 Memory, History and Identity*. Leiden, Boston: Brill.

Lukman, N. 1976. Ragnarr Lothbrok, Sigifrid, and the Saints of Flanders. *Medieval Scandinavia*. № 9. P. 7–50.

McTurk, R. 1991. *Studies in Ragnars Saga Loðbr'okar and Its Major Scandinavian Analogues*. Oxford: The Society for the Study of Medieval Languages and Literature.

McTurk, R. 2012. An Eye for an Eye and a Snake for a Snake: Stanza 8 of Ragnars saga. *Самые забавные лживые саги, Skemmtiligastar Lygisogur: сборник статей в честь Галины Васильевны Глазыриной*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке. P. 111–121.

Mitchell, S. 2004. Reconstructing Old Norse Oral Tradition. *Oral Tradition*. № 18. P. 203–206.

Mortensen, M. 2014. *Hálfðanar saga Eysteinnssonar — an Inconvenient Prince*. [Online]. Available at: <http://surl.li/ldvtc>

Noonan, T. 1978. Fluctuations in Islamic Trade with Eastern Europe during the Viking Age. *Harvard Ukrainian Studies*. № 1. P. 237–259.

Noonan, T. 1986. Why the Vikings First Came to Russia. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. № 34. P. 321–348.

Schier, K. 1970. *Sagaliteratur*. Stuttgart: J. B. Metzler.

Smith, A. 1936. The Sons of Ragnar Lothbrok. *Saga Book of the Viking Club*. № 11. P. 173–196.

Theotokis, G. 2012. Varangian and Frankish Mercenaries in the Service of the Byzantine Emperors (9th–11th C.) Numbers, Organization and Battle Tactics in the Operational Theatres of Asia Minor. *BYZANTINA SYMMEIKTA*. № 22. P. 125–156.

Tulinus, T. 2009. The Sagas and Public Space. *Studi Medievali e moderni*. № 25. P. 193–200.

Williams, H. 2008. Runes. *The Viking World*. Routledge: London and New York. P. 281–290.

Voitovych, L. 2006. *Kniazha doba: portret elity [Princeli Era in Rus': The Portraits of Ruling Elites]*. Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivskiyi O. V. [In Ukrainian].

Voitovych, L. 2011. Zahadky vikiniv: Ladoga i Plisnesk. Prodovzhennia diskusii na mezhi XX–XXI stolit [Mysteries of Vikings: Ladoga and Plisnesk. Continuation of Discussion on the Verge of the 20th–21st Centuries]. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna sviodomist, derzhavnist*. Vyp. 20. S. 142–188. [In Ukrainian].

Voitovych, L. 2013. Oleh Vishchyi istoriohrafichni lehendy ta realii [Oleg The Prophet, Historiographical Legends and Reality]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiiienka. Istorychni nauky*. № 23. S. 91–123. [In Ukrainian].

Voitovych, L. 2014. *Kniaz Riuryk [Prince Rurik]*. Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivskiyi O. V. [In Ukrainian].

Voitovych, L. 2016. Chy buv Rahnar Lodbrok na ruskykh zemliakh? [Was Ragnar Lothbrok on the Rus' Lands?] *Ukraina v Tsentralno-Skhidnii Yevropi*. Vyp. 16. S. 93–107. [in Ukrainian].

Glazyrina, G. & Dzhakson T. 1985. Iz istorii Staroy Ladogi (na materialakh skandinavskikh sag) [From the History of Staraya Ladoga (Based on Scandinavian Sagas)]. *Drevneyshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovaniya*. S. 108–115. [In Russian].

Glazyrina, G. 1996. *Islandskie vikingskie sagi o Severnoy Rusi: Teksty. Pervod. Kommentariy [Icelandic Viking Sagas about Rus': Texts, Translations, and Comments]*. Moskva: Ladomir. [In Russian].

Dzhakson, T. 2001. *Austr i Górdum: Drevnerusskie toponimy v drevneskandinavskikh istochnikakh [Austr i Górdum: Old Rus' Toponyms in Old Scandinavian Sources]*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury. [In Russian].

Dzhakson, T. 2009. «Valdamar v Gardakh» i chudo svyatogo Olava [«Valdamar in Gardarike» and St. Olaf miracle]. *Khoroshie dni. Pamyati Aleksandra Stepanovicha Khorosheva*. Velikiy Novgorod: LeorArt. S. 217–222. [In Russian].

Dzhakson, T. 2011. Posledniy velikiy viking na norvezhskom prestole [The Last Great Viking on the Norwegian Throne]. *Obrazy proshlogo. Sbornik pamyati A. Ya. Gurevicha*. Sankt-Peterburg: Tsentr gumanitarnykh initsiativ. S. 349–365. [In Russian].

Dzhakson, T. 2012. *Islandskie korolevskie sagi o Vostochnoy Yevrope. Teksty, perevod, kommentariy. Izdanie vtoroe, v odnoy knige, ispravlennoe i dopolnennoe [Icelandic Kings' Sagas about Eastern Europe. Texts, Translations, and Comments. Second Edition in one Book, Corrected and supplemented]*. Moskva: Universitet Dmitriya Pozharskogo. [In Russian].

Zotsenko, V. 2004. Skandynavski artefakty Pivdenno-Zakhidnoi Rusi [Scandinavian Artifacts of Southwestern Rus']. *Starodavnii Iskorosten i slovianski hrady*. S. 87–105. [In Ukrainian].

Kezha, Ju. 2019. Simvalichnye aspekty rjeprjezentatsyi wldy polackikh knjazjow Ragvalodavichaw [Symbolic Aspects of the Authority Representation of the Polotsk Principles of Rogvolodovich Dynasty]. *Polack u svjatle stanawlennja gistarychnyh i nacyjanal'nyh form belaruskaj dzjarzhawnasci (IX–XX stst.)*. Mahiloŭ: MDU imia A. A. Kulašova. S. 16–32. [In Belarusian].

Kirpichnikov, A. 1988. Ladoga i Ladozhskaya zemlya VIII–XIII vv. [Ladoga and Ladoga Land in VIII–XIII Centuries]. *Istoriko-arkheologicheskoe izuchenie Drevney Rusi: Itogi i osnovnye problemy*. Vyp. 1. S. 39–79. [In Russian].

Kiorsak, V. 2018. Viiskovi napady «morskykh konunhiv» na okolytsi Skhidnoi Yevropy u vidobrazhenni lehendarnykh sah [A Military Attacks of «sea kings» around Eastern Europe in the Reflection of the Legendary Sagas]. *Problemy istorii viin i viiskovoho mystetstva*. Vyp. 1. S. 33–42. [In Ukrainian].

Kiorsak, V. 2018. Vikinhy na Rusi: problema etnichnoi ta sotsialnoi identychnosti [Viking on Rus': the Problem of Ethnic and Social Identity]. Karazinski chytannia (istorychni nauky) *Tezy dopovidei 71-i Mizhnarodnoi konferentsii molodykh uchenykh 27 kvitnia 2018 r.* S. 55–57. [In Ukrainian].

Melnikova, Ye. 2001. *Skandinavskie runicheskie nadpisi: Novye nakhodki i interpretatsii [Teksty, perevod, kommentariy] [Scandinavian Runic Inscriptions. New Discoveries and Interpretations. Texts, Translations, and Comments]*. Moskva: Vostochnaya literatura. [In Russian].

Melnikova, Ye. 2006. Istoricheskaya pamyat v germanskoj ustnoy traditsii [Historical Memory in Germanic oral Tradition]. *Istoriya i pamyat: istoricheskaya kultura Yevropy do nachala Novogo vremeni*. Moskva: Krug. S. 180–223. [In Russian].

Melnikova, Ye. 2012. Germanskiy geroicheskiy epos v srednevekovoy Skandinavii: aktualizatsiya traditsii [Germanic Heroic Epic in Medieval Scandinavia: Actualization of the Tradition]. *Samye zabavnye lzhiye sagi, Skemtiligastar Lygisogur: sbornik statey v chest Galiny Vasilevny Glazyrinoy*. Moskva: Russkiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke. S. 122–137. [In Russian].

Melnikova, E. 2014. Transformatsiya istoricheskoy pamyati: ot ustnoy istoricheskoy traditsii k pismennoy. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*. T. 5. S. 18–24. [In Russian].

Polovynska, V. 2018. Yaroslav Mudryi ochyma skandinaviv [Yaroslav the Wise through the eyes of the Scandinavians]. *Problemy mizhnarodnykh vidnosyn*. Seria: Politychni nauky. Vyp. 14. S. 204–219. [In Ukrainian].

Pritsak, O. 1997. *Pokhodzhennia Rusi. Starodavni skandynavski dzhherela (krim islandskykh sag) [The Origin of Rus': Old Scandinavian Sources other than the Sagas]*. Kyiv: Oberehy. [In Ukrainian].

Pritsak, O. 2003. *Pokhodzhennia Rusi. Starodavni skandynavski sahy i Stara Skandynaviia [The Origin of Rus': Old Scandinavian Sagas and Old Scandinavia]*. T. 2. Kyiv: Oberehy. [In Ukrainian].

Rydzevskaya, Ye. 1978. *Drevnyaya Rus i Skandinaviya v IX–XIV vv. [Old Rus' and Scandinavia in IX–XIV Centuries]. Drevneyshie gosudarstva na territorii SSSR. Materialy i issledovaniya. S. 5–237. [In Russian].*

Samonova, M. 2015. Rogvolod i Rogneda: skandinavskie korni polotskoy knyazheskoy dinastii [Rogvolod and Rogneda: Scandinavian Roots of Polotsk Principles Dynasty]. *Alba Russia: belorusskie zemli na perekrestke kultur i tsivilizatsiy (X–XVI vv.)*. Moskva: Kvadriga. S. 8–26. [In Russian].

Stalsberg, A. 1994. Problemy kulturnogo vzaimodeystviya Rusi i Skandinavii v VIII–XI (Po arheologicheskim sobraniyam SNG) [Problems of Cultural Relations between Rus' and Scandinavia in VIII–XI Centuries. (Based on Archeological Collections of CIS)]. *Arheologicheskie vesti. № 3. S. 192–203. [In Russian].*

Steblyn-Kamenskiy, M. 1979. *Drevne-skandinavskaya literatura [Old Scandinavia literature]*. Moskva: Vysshaya shkola. [In Russian].

Steblyn-Kamenskiy, M. 1984. *Mir sagi. Stanovlenie literatury [The world of saga. Literature origin]*. Leningrad: Nauka. [In Russian].

Filipchuk, A. 2014. Kharald Sigurdson i rusko-vizantiyskaya voyna 1043 g [Harald Sigurdsson and the Rus'-Byzantine War of 1043]. *Slověne = Slovъne. International Journal of Slavic Studies. № 3. S. 193–205. [In Russian].*

Ashman Rowe, E. 2009. Ragnars saga loðbrókar, Ragnarssona pátrr, and the Political World of Haukr Erlendsson. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag. P. 347–360.

Duczko, W. 2004. *Viking Rus: Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe*. Leiden, Boston: Brill.

Eriksen, S. 2016. Introduction: Intellectual Culture and Medieval Scandinavia. *Intellectual culture and Medieval Scandinavia*. Turnhout: Brepols. P. 1–35.

Hermann, P. 2009. Concept of Memory and Approaches to the Past in Medieval Icelandic Literature. *Scandinavian Studies Volume 81. № 3. P. 287–308.*

Hermann, P. 2017. Literacy. *The Routledge Research Companion to the Medieval Icelandic Sagas*. P. 34–47.

Jakobsson, A. 2020. The Making of a Viking King: The Long Afterlife of King Haraldr Sigurðarson of Norway. *Viking Encounters: Proceedings of the 18th Viking Congress*. Aarhus: Aarhus University Press. P. 584–591.

Jakobsson, S. 2021. *Varangians: In God's Holy Fire*. Springer International Publishing.

Jensson, G. 2009. Were the Earliest fornaldarsögur Written in Latin. *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Norðurlanda*. Copenhagen: Museum Tusulanums Forlag. P. 79–91.

Long, A. 2017. *Iceland's Relationship with Norway c. 870 c. 1100 Memory, History and Identity*. Leiden, Boston: Brill.

Lukman, N. 1976. Ragnarr Lothbrok, Sigifrid, and the Saints of Flanders. *Medieval Scandinavia. № 9. P. 7–50.*

McTurk, R. 1991. *Studies in Ragnars Saga Loðbr'okar and Its Major Scandinavian Analogues*. Oxford: The Society for the Study of Medieval Languages and Literature.

McTurk, R. 2012. An Eye for an Eye and a Snake for a Snake: Stanza 8 of Ragnars saga. *Самые забавные лживые саги, Skemmtiligastar Lygisogur: сборник статей в честь Галины Васильевны Глазыриной*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке. P. 111–121.

Mitchell, S. 2004. Reconstructing Old Norse Oral Tradition. *Oral Tradition. № 18. P. 203–206.*

Mortensen, M. 2014. *Hálfðanar saga Eysteinssonar* — an Inconvenient Prince. [Online]. Available at: <http://surl.li/ldvtc>

Noonan, T. 1978. Fluctuations in Islamic Trade with Eastern Europe during the Viking Age. *Harvard Ukrainian Studies*. № 1. P. 237–259.

Noonan, T. 1986. Why the Vikings First Came to Russia. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. № 34. P. 321–348.

Schier, K. 1970. *Sagaliteratur*. Stuttgart: J. B. Metzler.

Smith, A. 1936. The Sons of Ragnar Lothbrok. *Saga Book of the Viking Club*. № 11. P. 173–196.

Theotokis, G. 2012. Varangian and Frankish Mercenaries in the Service of the Byzantine Emperors (9th–11th C.) Numbers, Organization and Battle Tactics in the Operational Theatres of Asia Minor. *BYZANTINA SYMMEIKTA*. № 22. P. 125–156.

Tulinus, T. 2009. The Sagas and Public Space. *Studi Medievali e moderni*. № 25. P. 193–200.

Williams, H. 2008. *Runes. The Viking World*. Routledge: London and New York. P. 281–290.

УДК 78.03

DOI: 10.20535/2307-5244.56.2023.288762

О. В. Джанов

ORCID: 0000-0003-1771-0941

Національний заповідник «Софія Київська» (Київ, Україна)

І. Ю. Кузьмінський

ORCID: 0000-0002-7873-0965

*Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського
(Київ, Україна)*

O. Dzhanov

National Sanctuary Complex «Sophia of Kyiv», (Kyiv, Ukraine)

I. Kuzminskyi

*Candidate of Sciences in art criticism (PhD) Ukrainian National Tchaikovsky
Academy of Music, Department of Early Music, (Kyiv, Ukraine)*

СЕРЕДНЬОВІЧНІ МУЗИКАНТИ У ГЕНУЕЗЬКИХ МІСТАХ КРИМУ

Medieval Musicians in Genoese Cities of Crimea

Завдання дослідження полягає у тому, щоб виявити писемні свідчення про музикантів, які служили в торгових факторіях генуезців у Криму. Ці свідчення повністю сконцентровані у бухгалтерських книгах казначейства (масарії) міста Кафи. Наступне завдання — порівняти отримані факти з аналогічними, що походять із Генуї, тобто метрополії генуезців. Останній етап — це виявлення автентичних іконографічних джерел з Криму та Генуї з зображенням тогочасних музичних інструментів. Наукові підходи